

Sosyo-Tarihsel Yaklaşım ile Kültürel Psikoloji

Yard. Doç. Dr. Figen KARADAYI

Çukurova Üniversitesi

Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Böl.

Psikoloji A.B.D.

ÖZET

Son yıllarda, Kültürlerarası araştırmalar önemini gösterene kadar Kültür, psikolojik sürecin analizlerinde, ikinci konumda düşünülmüştür. Kültürün sınırdan yer alması, Wundt'a, onun Psikoloji'yi , Deneysel ve Halk Psikolojisi olarak ikiye bölmeye kadar geriye gider. Rus Sosyo-Tarihsel Psikologlar, Vygotsky, Luria, Leon'tev, 1920'lerde Kültürel-Tarihsel Yaklaşımı Psikoloji'ye getirerek, iki Psikoloji'yi birleştirmeye çalışmışlardır. Bu okulun, ana tezi, insanın psikolojik süreçlerinin yapısı ve gelişiminin, insanlığın, kültürel olarak dolaylanmış, tarihsel olarak gelişen, pratik etkinlikler sürecinde ortaya çıkmasıdır. Bu ifadede artifaktlar ile dolaylanma, tarihsel gelişim ve pratik etkinlikler üç temel kavramdır. Cole (1998), Rus Psikologlarının çalışmalarında derin bir yoğunlaşmadan sonra, onların yaklaşımı ile Amerikan Yaklaşımını birleştirmeye çalışmıştır. Cole, Sosyo-Tarihsel ve Etkinlik eğilimi ile bir Kültürel Psikoloji önermektedir. Burada insan gelişimi dört düzlemdeki, filogenetik, kültürel-tarihsel, ontogenetik ve mikrogenetik etkileşimler ve sentezler ile açıklanır. Bu makale, Cole ve çalışma arkadaşları (Kıyaslamalı İnsan Bilişimi Laboratuvarı, LCHC) tarafından önerilen, Sosyo-Tarihsel-Etkinlik Kuramına (CHAT) dayanan Kültürel Psikoloji'yi açıklamayı hedeflemektedir.

Anahtar Sözcükler: Kültürel Psikoloji, Sosyo-Tarihsel, Etkinlik, Rus Psikolojisi, LCHC.

Cultural Psychology with Socio-Historical Approach

ABSTRACT

Until recent years, when Cross-Cultural research revealed its importance, culture has been considered secondary in analysis of psychological processes. Marginality of culture, goes back to Wundt, to his division of Psychology into Experimental and Folk Psychology. Russian Socio-Historical Psychologists, Vygotsky, Luria, Leon'tev, attempted to combine the two Psychologies by bringing Cultural-Historical approach to Psychology, in 1920'ies. Central thesis of this school is that, the structure and development of human psychological processes emerge in the process of humanity's culturally mediated, historically developing, practical activity. In this formulation, mediation through artifacts, historical development and practical activity are three basic concepts. Cole (1998), after a deep involvement in the work of Russian Psychologists, tried to join their approach with the American. He offers a Cultural Psychology, with Socio-Historical and Activity Orientation , in which human development is explained with interactions and synthesis at the four plains; phylogenetic, cultural-historical, ontogenetic and microgenetic. This article, aims to explain, the Cultural Psychology based on Socio-Historical Activity Theory (CHAT), offered by Cole and his colleagues (Laboratory of Comparative Human Cognition, LCHC).

Key words: Cultural Psychology, Socio-Historical, Activity, Russian Psychology, LCHC.

Geçen yüzyılın sonlarında deneysel tekniklerin uygulanmaya başlaması ile temeli atılan Bilimsel Psikolojinin içinde bulunduğumuz 20. Yüzyılda gelişimi daha çok bu tekniklerin geliştirilmesi ve daha da ileriye götürülmesi doğrultusunda seyretmiştir. Psikoloji'nin bir bilim dalı olarak ilerleyebilmesi gereği ve geniş alanlarda ölçme ve yöntem sorunlarının bulunması, araştırmaların çoğunlukla bireysel, deneysel ve küçük gruplara sınırlı olmasına yol açmıştır. Böylece Psikoloji, gelişimini insanın içinde bulunduğu toplumdaki kültürel farklılıkları göz ardı ederek sürdürmeye yönelmiştir.

Gelişmiş batı ülkelerinde yoğunlaşan araştırmalarda ortaya çıkan ve tekrarlanan sonuçlarla, bir disiplin olarak Psikoloji, insan ve gelişimine ilişkin kural, hipotez ve teorilerini ortaya koymaya başlamıştır. Psikologlar, kendi alanlarını, kendine özgü farklı metodları ve bağlantılı teorileri olan bir bilim dalı olarak inşa etmeye çaba göstermişlerdir.

Yıllar boyunca araştırmalarda ortaya konan, genel psikolojik kuralların evrenselliğini test etme arayışı ve batı dışındaki ülkelerde de psikolojinin gelişmesi, Kültürlerarası Psikolojinin ortaya çıkmasına ve bu alana ilginin artmasına yol açmıştır (Berry, Poortinga, Segall ve Dasen, 1992). Aslında Psikoloji'de, 20. Yüzyılın ortalarında yeni bir anlayış gibi görülmeye başlayan kültürlerarası araştırmaların kökleri, çok daha eskiye 19. Yüzyıl sonuna, Wundt'a ve 20. Yüzyıl başındaki araştırmalara kadar indirilebilir (Cole, 1981; Cole, 1984; Laboratory of Comparative Human Cognition, 1979b). Ancak bu yüzyılın başında farklı kültürlerde yapılan bazı kültürlerarası çalışmalar, o yıllarda kültürel farklılıkları göstermede pek etkili olmamıştır (Laboratory of Comparative Human Cognition, 1979b).

Yüzyılımızın ortalarından itibaren yeniden doğan kültürlerarası araştırmaların yıllar boyu biriken sonuçlarına göre insanın incelenmesinde kültürün önemi giderek artan sayıda kanıtla vurgulanmaktadır. Kültürlerarası çalışmalar, batı toplumlarındaki araştırmaların ortaya koydukları bilimsel psikolojik bilgilerin gelişmekte olan kültürlerle genellenebilirliğini göstermede başarısız kalmaktadırlar (Laboratory of Comparative Human Cognition, 1979b). Bu nedenle son yıllarda Kültürlerarası Psikoloji'den, Kültürel Psikoloji'ye doğru ilginin arttığı ve yeni bir inceleme alanı ve alt bilim dalının ortaya çıktığı izlenmekte, Kültürel Psikoloji adıyla yazılan kitapların varlığı bu gelişimi daha da belirginleştirmektedir (Cole, 1998; Kağıtçıbaşı, 1998; Shweder, 1984a; Shweder, 1990).

Kültürün önemini vurgulama açısından geçmiş çalışmalara bakıldığında 1920'li yılların ortasında farklı bir grup olarak ortaya çıkan, Rus Psikologları Vygotsky, Luria ve Leont'ev in adlarının önde geldiği Sosyo-Tarihsel Psikoloji yaklaşımı dikkat çekmektedir (Cole, 1988).

Kıyaslamalı İnsan Bilişi Laboratuvarı (Laboratory of Comparative Human Cognition, LCHC) adı altında ve çalışma arkadaşları ile Kültürel Psikoloji alanında uygulamalarını sürdüren Cole, Rus Psikologlarının Sosyo-Tarihsel Yaklaşımını çağdaş batı psikoloji anlayışı ile birleştirerek bir kültürel psikoloji eğilimi ortaya koymakta ve buna ilişkin olarak da Beşinci Boyut adı altındaki uygulamalarını on yıldır sürdürmektedir (Cole, 1998; LCHC,1997). Beşinci Boyut programları, Kültürel-Tarihsel yaklaşımla Kültürel Psikolojinin bir uygulama alanı olarak değerlendirilebilir. Bu yazı Cole ve çalışma arkadaşlarının Sosyo-Tarihsel Yaklaşımı ile Kültürel Psikoloji anlayışını ve ana kurallarını, kültürel doğurguları ile birlikte açıklamayı amaçlamaktadır.

İki Tür Bilgi, Bilme Biçimi ve İki Tür Psikoloji

Genelde kültürün psikolojiden uzun yıllar dışlanmış olması olgusunu anlayabilmek için geçmişe bakmak yararlı olabilir. Kültür teorileri ve insan aklının gelişimi incelendiğinde, iki farklı paradigmanın tarih boyu geçerli olduğu bilinmektedir (Cole, 1995a). Bu iki paradigma, belirli bir bilgiyi araştırması açısından benzer olmakla birlikte, bilgiyi nasıl ve nerede aradığına göre farklılaşmaktadır. Plato'nun yolunu izleyen birinci paradigma , işleyiş kurallarında zamansız olan sabit, evrensel akıl süreçlerini vurgularken; ikinci paradigma, Herodot önderliğinde açılan yolu izlemektedir (Cole, 1995a). Buna göre, geçmiş olaylara ilişkin gerçeği anlayabilmek için, insanların düşüncesini ve geçmişle ilgili inançlarını etkileyen, halen varolan yaşam biçimlerinin nasıl örgütlendiğini anlamak gereklidir.

Kültüre ilişkin bu iki paradigma, günümüzde bir yanda "bilim", öte yanda "tarih ve humanite" adıyla farklılaşan bir anlayış olarak bilinmektedir (Cole, 1995a). Ancak Cole (1995a), "Birinci Psikoloji" ve "İkinci Psikoloji" olarak ifade ettiği bu ikilemin izlerinin 19. Yüzyılda modern bilimsel psikolojinin temellerinin atıldığı günlere kadar inen uzun bir tarihi olduğunu belirtmektedir. Buna göre Wundt, doğal bilimlerin metodlarının, insan davranışının, temel, evrensel, zamansız yönlerine uygulanması gereği konusuna dikkat çekerek bilim adamlarını uyarmıştır.

Wundt her ne kadar dönemindeki diğer düşünürlere karşın Psikolojinin bir deneysel bilim olabileceğine kuvvetle inandıysa da, Psikoloji'ye daha kapsamlı bakışı incelendiğinde, yazılarında deneyselliğin sınırlı bir rol oynadığı görülmektedir. Buna göre Wundt, deneysel çalışmaların, yalnız aklın temel süreçlerini incelemede kullanılabileceği, daha yüksek zihinsel süreçlerin incelenmesinde kullanılamayacağına inanmıştı. Ancak yine de Deneysel Psikoloji, Wundt'a göre, basit bilinçli süreçlerin incelenmesi, daha karmaşık süreçlerin anlaşılmasına ışık tutabileceği nedeniyle, hayati önem taşımaktaydı (Hergenhahn, 1992). Özetle Wundt'a göre Psikolojinin hedefi, hem basit, hem karmaşık bilinçli olguları anlamaktı. Bunlardan birincisi için deneysel metod kullanılabilirken, ikincisi için bu olanaksızdı. Ancak Wundt, bu iki alanın birbirini tamamlamasına gerek olduğunu ve yalnız böylece sağlanan bir sentez ile insanın psikolojik süreçleri hakkında bilgi edinileceğini de belirtmiştir (Cole, 1988).

Wundt Deneysel Psikolojiyi ayrı bir bilim dalı olarak kurmak için, deneyler yapıp analiz ederek uzun yıllar geçirmesine karşın, insan kültüründe yansıyan yüksek zihinsel süreçlerin yalnız tarihsel analizler ve doğal gözlemler yoluyla incelenebileceğine inanmıştır. Ona göre, yüksek zihinsel süreçlerin doğası, din, sosyal gelenekler, törenler, tarih, dil, töre, sanat ve kanun gibi kültürel ürünlerin incelenmesinden çıkarılabildi. Bu tür konuları hayatının son 20 yılında incelemiş ve çalışmalarını Halk Psikolojisi (Völken Psychologie) adı altında on ciltte toplayarak, bir tür Kültürel Psikoloji anlayışını ortaya koymuştur. Burada sözel iletişim ve dilin araştırılması da vurgulanmıştır. Akli, dinamik, etkin, yaratıcı, iradeli olarak değerlendiren Wundt, bireyin iradesi nedeniyle, önceden deneyimlenmeyen düzenlemelerin oluşabileceğini belirtmektedir. Yaratıcı sentez olarak nitelendirdiği bu olgunun, Psikoloji'yi bir disiplin olarak diğer fiziksel bilimlerden niteliksel olarak farklı kıldığını ifade etmiştir (Hergenhahn, 1992).

Günümüze baktığımızda ise, Psikoloji Biliminin daha çok birinci Psikoloji yolunda ilerlediği, ikinci Psikolojinin uzun süre dikkatten kaçtığı ya da ölçüm karmaşıklığı nedeniyle yalnızca etkili bir bağımsız değişken olarak, içeriği fazlaca açılmadan ele alındığı söylenebilir. Bu eğilimde psikolojik süreçlerde, evrensel düzenlemeleri keşfetme hedefi doğrultusunda, doğal bilimlerden aktardığı metotları kullanması etkili olmuştur (Kağıtçıbaşı, 1998). Böyle bir metodolojik eğilim, davranışı doğal çevresinden soyutlayarak istenmeyen değişimin denetlenmesini ön görmekteydi. Bu yüzden, sosyal ve kültürel-faktörler çoğu zaman analizler de yer almamaktaydı.

Kültürlerarası Psikoloji ve Araştırmalarda Ortaya Çıkan Sonuçlar

Psikoloji tarihine ilişkin kitaplarda Wundt'un Halk Psikolojisi'ne ilişkin bir ifadesine pek rastlanmamakta, bu yönü ihmal edilmektedir. Psikoloji gelişimini, biri Watson'un Davranışçılığı, diğeri Gestalt Psikolojisi olmak üzere iki yönde sürdürmüştür. 1920'li yıllarda Avrupalı psikologlar Wundt'un Psikolojiyi metot açısından iki alt disipline ayırmasının Psikoloji'de yarattığı krizi tartışmaya başlamışlardır (Cole, 1981). Birinci Psikoloji, açıklayıcı, laboratuara dayalı görevleri fizyolojiyle ilişkili olarak vurgulayan, öteki ise, tanımlayıcı, gözlemlere ve insan deneyimine dayanan yapıdaydı.

Her ne kadar Gestalt Psikolojisinde insan içiçe olduğu alan (field) ile birlikte ele alındı ise de genellikle alan, nasıl tanımlanabileceği pek açıkça ortaya konamayan karmaşık bir yapı olarak görülmüştür. Lewin'ın "Alanı" tanımlama çabaları da, insanlararası etkileşime dayanarak açıklanan deneysel veya yarı deneysel bir kavram olmaktan öteye gidememiştir. Vygotsky'nin , psikolojik süreçlerin örgütlenmesinde, kültür ve dilin önemli rolünü vurgulayan bir metot ve teori yaratma girişimi bu alandaki çalışmalarda başta gelmektedir (Cole, 1981).

İkinci Dünya Savaşı izleyen yıllarda ise, Birleşmiş Milletler ve çeşitli eğitim programları çalışmaları çerçevesinde, gelişmekte olan ülkelerdeki çocukların fiziksel ve psikolojik sağlığını geliştirmek üzere uygulamalar ilgi görmeye başlamıştır (Cole, 1991). Ayrıca Batı ülkelerinde geliştirilen Psikolojik teori ve metotların başka

